

УДК 378.147

Г. С. Созикіна

СУТЬ І ЗМІСТ СТРУКТУРНИХ КОМПОНЕНТІВ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ АВТОМОБІЛЬНО- ДОРОЖНЬОЇ ГАЛУЗІ

© Созикіна Г. С., 2016
<http://orcid.org/0000-0001-5854-5722>

У статті наголошено на ролі соціальної відповідальності майбутніх фахівців автомобільно-дорожньої галузі у вирішенні кризових проблем даного сектору економіки. Проаналізовано погляди дослідників на сутність поняття соціальної відповідальності як комплексу якостей, що характеризують соціальну типовість особистості. Визначено сутність соціальної відповідальності майбутнього фахівця автомобільно-дорожньої галузі, що полягає в усвідомленні особистістю соціальної значущості своєї професії для розвитку потенціалу країни; наявності стійких професійних інтересів до діяльності у галузі; у здатності до саморегуляції своєї поведінки та психологічного стану, добровільному виконанні правових норм і професійного обов'язків; готовності нести відповідальність за свої дії і вчинки перед державою та суспільством. Зазначено, що найбільш повно основні аспекти соціальної відповідальності майбутнього фахівця автомобільно-дорожньої галузі відображають такі компоненти, як ціннісний, мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, які у комплексі забезпечують успішність здійснення фахівцем професійної діяльності.

Ключові слова: майбутній фахівець, автомобільно-дорожня галузь, соціальна відповідальність, сутність, структурні компоненти.

Созыкина А. С. Суть и содержание структурных компонентов социальной ответственности будущих специалистов автомобильно-дорожной отрасли.

В статье указывается на роль социальной ответственности будущих специалистов автомобильно-дорожной отрасли в решении кризисных проблем данного сектора экономики. Проанализированы взгляды исследователей на сущность понятия социальной ответственности как комплекса качеств, характеризующих социальную типичность личности. Определена сущность социальной ответственности будущего специалиста автомобильно-дорожной отрасли, которая заключается в осознании личностью социальной значимости своей профессии для развития потенциала страны; наличии устойчивых профессиональных интересов к деятельности в соответствующей области; в способности к саморегуляции своего поведения и психологического состояния, добровольном исполнении правовых норм и профессиональных обязанностей; готовности нести ответственность за свои действия и поступки перед

государством и обществом. Подчеркивается, что наиболее полно основные аспекты социальной ответственности будущего специалиста автомобильно-дорожной отрасли отражают такие компоненты, как ценностный, мотивационный, когнитивный, деятельностный, которые в комплексе обеспечивают успешность осуществления специалистом профессиональной деятельности.

Ключевые слова: будущий специалист, автомобильно-дорожная отрасль, социальная ответственность, сущность, структурные компоненты.

Sozykina G. S. Essence and Content of Structural Components of Social Responsibility of Future Specialists in the Automobile and Highway Industry.

In the article the role of social responsibility of future specialists in the automobile and highway industry in solving the critical problems of the relevant sector is emphasized. The views of researchers on essence of the concept of social responsibility as a set of qualities that characterize the social typicality of the personality are analyzed. The essence of social responsibility of the future professionals in the automobile and highway industry is determined. It implies recognizing by the individual the social significance of his profession for the development of the country's potential; availability of sustainable professional interests to the activities in the sector; the ability to regulate his behavior and psychological state, voluntary compliance of legal norms and professional duties; readiness to take responsibility for his actions before the state and society. It is indicated that the basic aspects of social responsibility of the future professionals in the automobile and highway industry are most completely displayed in such components as value, motivational, cognitive, activity, which, taken as a complex, ensure the specialist's successful implementation of his profession activity.

Key words: future specialist, automobile and highway industry, social responsibility, essence, structural components.

Постановка проблеми. Зростання уваги до феномену соціальної відповідальності майбутніх фахівців автомобільно-дорожньої галузі обумовлено гострими проблемами у цьому секторі національної економіки, його значним відставанням від розвинутих країн і, водночас, прагненням України до інтеграції у європейське співтовариство, залучення до процесів глобалізації, створення позитивного іміджу вітчизняних підприємств на міжнародному ринку. Одним із важливіших засобів вирішення цих питань є зміна свідомості фахівців галузі, формування їхньої соціальної відповідальності за результати своєї діяльності.

Концепція соціальної відповідальності інтегрує у собі національну стратегію, загальні людські цінності та етичну поведінку підприємств, бізнес-

організацій, споживачів, працівників, органів влади, інститутів громадського суспільства, науково-дослідницьких установ та вищих навчальних закладів. Сьогодні, на думку фахівців, більшість країн світу керується концепцією соціальної відповідальності як на місцевому, регіональному, так і на державному рівнях [7].

Виходячи із зазначеного, формування соціальної відповідальності у майбутніх фахівців автомобільно-дорожньої галузі стає усвідомленою необхідністю і пріоритетним завданням вишів, які готують працівників для цього сектору національної економіки.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми соціальної відповідальності є відносно новими як для світової, так і для вітчизняної науки. Аналіз досліджень у зазначеній галузі свідчить, що теоретико-практичні аспекти соціальної відповідальності представлено у роботах Д. Авері, С. Бьорда, Н. Головка, Ф. Коллінза, М. Левківського, Н. Огренича, В. Савченка, М. Сметанського, В. Сухомлинського та ін. У роботах В. Бодрова, Г. Йонаса, О. Лазурського, В. М'ясищева, М. Франкеля, А. Хунінга розкрито сутність феномену відповідальності, дослідження Л. Лідак, В. Сафіна, Т. Сидорової, Т. Тульчинського присвячено виявленню структурних компонентів відповідальності. Питання формування відповідальної поведінки вивчалися такими науковцями, як Р. Адамек, Г. Ващенко, М. Грушевський, О. Духнович, М. Максимович, О. Потебня, С. Русова, К. Ушинський, П. Юркевич та ін.

Незважаючи на те, що існує значна кількість досліджень проблеми соціальної відповідальності, її сутнісних та змістовних характеристик, питання виявлення сутності та основних компонентів соціальної відповідальності майбутніх фахівців автомобільно-дорожньої галузі вивчено недостатньо.

Мета статті – визначити сутність і структуру соціальної відповідальності майбутніх фахівців автомобільно-дорожньої галузі, проаналізувати її основні компоненти для розробки найбільш доцільних засобів її формування.

Виклад основного матеріалу. Напрацювання дослідників (К. Муздибаєв, О. Плахотний, Т. Сидорова та ін.) свідчать, що відповідальність, подібно скромності, чуйності, сміливості, щедрості, наполегливості, гордості тощо, є властивістю характеру особистості. Оскільки вона виявляється не тільки в особливостях характеру, але й в почуттях, сприйнятті, усвідомленні, світогляді,

в різних формах поведінки, відповідальність можна розглядати як властивість особистості, визнаючи різноплановість цього феномена.

Виділяють такі ознаки відповідальності, як точність, пунктуальність, дисциплінованість, чесність, принциповість особистості у виконанні обов'язків і її готовність відповідати за наслідки своїх дій. У той же час зазначені якості не можуть реалізуватися успішно, якщо у людини не розвинені емоційні риси: здатність до співпереживання, чуйність до чужого болю і радості. Виконання будь-якого обов'язку вимагає вольових якостей і зусиль: наполегливості, старанності, стійкості, сміливості, витримки.

Високі показники якості відповідальності у провідних інженерів пов'язують також з інтелектуальними характеристиками особистості: достатньою загальною культурою, прагненням до пізнання, розвинутою самосвідомістю, самостійністю у прийнятті рішень. Ці ознаки, що загалом з іншими увійшли в плеяду ознак досліджуваної властивості людини (обов'язковість, дисциплінованість, вірність слову, принциповість, старанність, організованість, зібраність, уміння переконувати людей, почуття справедливості, продуктивність праці), утворюють певний симптомокомплекс, що відображає психологічний зміст такої якості особистості, як відповідальність [3].

Крім того, відповідальність характеризує соціальну типовість особистості, виражає її схильність дотримуватися в своїй поведінці загальноприйнятих у даному суспільстві соціальних норм, виконувати рольові обов'язки і готовність дати звіт за свої дії [1; 9]. Це обумовило виникнення терміну «соціальна відповідальність», який останнім часом широко використовується як у зарубіжних, так і у вітчизняних дослідженнях.

Що стосується особливостей соціальної відповідальності, то О. Плахотний визначає її як соціальний механізм контролю, користуючись яким, суспільство забезпечує узгодження особистих і суспільних інтересів, спрямовує поведінку людей у необхідне, суспільно корисне русло. Зворотний напрям цього зв'язку (від особистості до суспільства) характеризує відповідальність як найважливішу моральну та соціально-психологічну якість особистості. У цьому, на думку автора, проявляються об'єктивна та суб'єктивна сторони відповідальності [10].

Соціальна відповідальність фахівця як внутрішня якість особистості є складним у структурному відношенні явищем. Вона містить: а) усвідомлення необхідності діяти відповідно до суспільних вимог і норм як соціальних цінностей; б) усвідомлення власної соціальної цінності і суспільної ролі, тобто зіставлення, узгодження індивідом пізнаної необхідності зі своїми внутрішніми переконаннями, совістю, особистими інтересами; в) передбачення наслідків вибору, рішень і дій; г) критичність і постійний контроль за своїми діями, врахування їх наслідків для інших людей; д) прагнення до самоактуалізації, реалізації себе в об'єктивному світі; е) самозвіт і самооцінку; ж) готовність відповідати за свої дії; з) соціально-відповідальну діяльність. Ці компоненти не самодостатні, не ізольовані один від одного. Всі вони найтісніше взаємопов'язані як в духовній, так і в практичній діяльності особистості [6].

Деякі дослідники виокремлюють професійну відповідальність у складі соціальної відповідальності як одну із важливих характеристик фахівця будь-якої галузі. Ґрунтуючись на визначенні сутності професійної відповідальності в роботах дослідників [2; 5; 8], розглядаємо професійну відповідальність фахівця автомобільно-дорожньої галузі як широку, інтегративну характеристику професійної вихованості майбутнього фахівця, що фіксує ступінь сформованості цілого комплексу його особистісних якостей і властивостей, наявність яких забезпечує успішність здійснення ним професійної діяльності, відповідність пропонованим вимогам і нормам професійно схвалюваної поведінки працівника галузі, усвідомлення і переживання ним особистої відповідальності за результати своєї професійної діяльності.

Відповідальне ставлення – це внутрішня форма саморегуляції діяльності суб'єкта відповідальності, яка матеріалізується в почутті відповідальності, обов'язку, відчутті внутрішньої психологічної єдності зі своїм професійним співтовариством, традиціями і нормами, прийнятими в професійному цеху, в трудовому колективі. Сутність соціальної відповідальності майбутнього фахівця автомобільно-дорожньої галузі полягає в усвідомленні особистістю соціальної значущості своєї професії для розвитку потенціалу країни; наявності стійких професійних інтересів до діяльності у галузі; у здатності до саморегуляції своєї поведінки та психологічного стану, добровільному виконанні правових норм і професійного обов'язків; готовності нести відповідальність за свої дії і вчинки перед державою та суспільством.

Стосовно структури відповідальності, дослідники (А. Гулевська, Л. Дементій, О. Немчінов, О. Плахотний та ін.) найчастіше визначають такі її компоненти та їх характерні ознаки: 1) мотиваційний компонент включає в себе мотиви соціально відповідальної поведінки. У студентському віці відбувається якісні зміни у розвитку самосвідомості, на перший план виступає усвідомлення свого місця в суспільстві, відповідальності за свою поведінку. Формуються мотиви суспільно значущої діяльності, моральні устремління в реалізації відповідальних вчинків, спонукання свідомо регулювати свою діяльність у соціально-професійному співтоваристві; 2) когнітивний компонент як система засвоєних особистістю знань про соціальну відповідальність, про сутність прав і обов'язків, норми і правила поведінки людини в соціумі, про способи регулювання відносин між суспільством і індивідумом. Основою когнітивного компонента є науковий світогляд, який активно формуються в студентському віці; 3) діяльнісний компонент реалізується в готовності студента здійснювати усвідомлений вибір лінії поведінки, приймати рішення, оцінювати їх наслідки, визначати необхідні обмеження в поведінці на основі сформованого світогляду і розвиненої самосвідомості.

Достатньо повним уявляється визначення структури соціальної відповідальності Л. Грядуновою, яка виділяє такі її основні компоненти: політична відповідальність, тобто відповідальність особи або групи за дії, що стосуються соціально важливих інтересів; громадянська відповідальність, яка передбачає дотримання громадянином конституції країни, примноження суспільного надбання; виробнича відповідальність, що виражає відповідальність за результати своєї праці; правова відповідальність, яка проявляється у сфері взаємовідносин особистості і суспільства; моральна відповідальність, тобто усвідомлена особистістю необхідність погоджувати і творчо направляти свою поведінку в інтересах суспільства; відповідальність у сфері сімейно-побутових відносин [4, с. 31–38].

З огляду на вищезазначене вважаємо, що найбільш повно й комплексно основні аспекти соціальної відповідальності майбутнього фахівця автомобільно-дорожньої галузі відображають такі чотири основні компоненти: ціннісний, мотиваційний, когнітивний, діяльнісний. Ціннісний компонент передбачає інтеріоризацію загальнолюдських цінностей, виховання особистісної внутрішньої відповідальності як фундаменту для її зовнішнього

прояву на соціокультурному та професійному рівні. Відповідальне ставлення має стати внутрішньою формою саморегуляції діяльності фахівця автомобільно-дорожньої галузі, що матеріалізується в почутті відповідальності, обов'язку, відчутті внутрішньої психологічної єдності зі своїм професійним співтовариством, традиціями і нормами, прийнятими в трудовому колективі.

Мотиваційний компонент передбачає мотивацію навчально-професійної діяльності, мотивацію досягнення мети і установку на прийняття відповідальних рішень. Цей компонент визначається складним, мінливим співвідношенням різних спонукань, що входять в мотиваційну сферу особистості майбутнього інженера (соціальних, пізнавальних та професійних потреб, ідеалів, інтересів, переконань, соціальних установок, системи цінностей), він здійснює в структурі відповідальності стимулюючу, спонукальну функцію.

Когнітивний компонент соціальної відповідальності характеризується різним ступенем усвідомлення і розуміння особистістю своїх професійних обов'язків, включає систематизовані знання про сутність професійної відповідальності взагалі і професійної відповідальності в конкретній автомобільно-дорожній сфері; про специфіку професійних відносин; про норми поведінки, через які реалізується професійна відповідальність. Когнітивний компонент розглядається як оцінка особистістю своєї професійної компетентності, прагнення постійно вдосконалювати свій професійний рівень (або його відсутність), розуміння перспектив, наявність/відсутність професійних планів на майбутнє, розуміння свого місця в складній системі професійних відносин, тобто цей компонент виконує функцію орієнтовної основи поведінки особистості.

Діяльнісний компонент означає прагнення майбутнього фахівця до активної професійної діяльності, володіння вміннями та навичками оперативного реагування на непередбачені ситуації, високий ступінь самовладання, витримку, здатність доводити почату справу до кінця, грамотно вибудовуючи логіку руху до мети соціальної та професійної діяльності; здатність особистості до контролю своєї діяльності та поведінки, сумлінне виконання правових і професійних норм, морального обов'язку, якісне виконання професійно-трудова обов'язків, готовність відповідати за свої дії і вчинки, здатність до саморегуляції поведінки і відносин; емоційну стійкість,

стресостійкість; витримку, здатність до вольової імобілізації, здатність зберігати холонокровність в ситуаціях підвищеної емоційної напруженості; здатність до глибокого чуттєвого сприйняття своєї професії, результатів праці, переживання своїх професійних успіхів і невдач; вміння цілепокладання, планування, самоконтролю, корекції своєї діяльності, що відповідає нормам професійно відповідальної поведінки.

Висновки. Одним із важливіших засобів вирішення кризових проблем автомобільно-дорожньої галузі в Україні є зміна свідомості фахівців галузі, формування їхньої соціальної відповідальності за результати своєї діяльності. Сутність соціальної відповідальності майбутнього фахівця автомобільно-дорожньої галузі полягає в усвідомленні особистістю соціальної значущості своєї професії для розвитку потенціалу країни; наявності стійких професійних інтересів до діяльності у галузі; у здатності до саморегуляції своєї поведінки та психологічного стану, добровільному виконанні правових норм і професійного обов'язків; готовності нести відповідальність за свої дії і вчинки перед державою та суспільством. Найбільш повно основні аспекти соціальної відповідальності майбутнього фахівця автомобільно-дорожньої галузі відображають такі компоненти, як ціннісний, мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, які у комплексі забезпечують успішність здійснення фахівцем професійної діяльності.

Перспективи подальшого дослідження передбачають вивчення практичних механізмів вдосконалення соціальної відповідальності майбутніх фахівців автомобільно-дорожньої галузі.

Література

1. Анисимов С. Ф. О первоценности морали в структуре человеческой духовности / С. Ф. Анисимов // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 7, Философия. – 2001. – № 1. – С. 26–36.

2. Булатников И. Е. Формирование ответственного отношения будущих специалистов железнодорожного транспорта к профессиональной деятельности в воспитательной системе ссуза : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / И. Е. Булатников. – Курск, 2010. – 27 с.

3. Гаврилушкин С. А. Ответственность как профессиональное качество личности / С. А. Гаврилушкин // Вектор науки ТГУ. – 2011. – № 1 (15). – С. 15–17.

4. Грядунова Л. И. Социальная ответственность личности в условиях развитого социализма / Л. И. Грядунова. – К. : Вища школа, 1979. – 132 с.

5. Лазурский А. Ф. Избранные труды по психологии / А. Ф. Лазурский. – М. : Наука, 1997. – 445 с.

6. Маслоу А. Мотивация и личность / Абрахам Маслоу. – 3-е изд. – СПб. : Питер, 2003. – 352 с. – (Серия «Мастера психологии»).

7. Методичні рекомендації з вивчення змістовних модулів з курсу «Соціальна відповідальність», що виносяться на самостійну роботу студента (для студентів-магістрів спеціальностей ФЕУ всіх форм навчання) / укл. : О. В. Бондаренко. – Запоріжжя : ЗНТУ, 2014. – 42 с.

8. Мясищев В. Н. Психология отношений : Избранные психологические труды / под ред. А. А. Бодалёва. – М. : Ин-т практической психологии, 1995. – 356 с.

9. Плахотный А. Ф. Проблема социальной ответственности / А. Ф. Плахотный. – Харьков : Металлика, 1981. – 192 с.

10. Плахотный А. Ф. Свобода и ответственность (социальный аспект) / А. Ф. Плахотный. – Харьков : Изд-во Харьков. ун-та, 1972. – 158 с.